

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

SAYI : 1

ELAZIG -1996

YABANCILAŞMA KAVRAMI ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER VE KUR'AN'IN YABANCILAŞMA KAVRAMINA BAKIŞI

GİRİŞ

Yabancılaşma kavramı, ülkemizde yeni tanınan bir kavram olması nedeniyle henüz derinlemesine araştırılmış değildir.

Bizi yabancılaşma konusunu araştırmaya iten temel neden, içerisinde yaşadığımız zaman diliminin, hızlı bir sosyal, kültürel ekonomik ve siyasal değişime sahne olmasıdır.⁽¹⁾

Psikolog Rollo May'ın ifadesiyle "Bir çağ ölürken yenisinin henüz doğmadığı bir zamanda yaşıyoruz."⁽²⁾ Tanık olduğumuz bu kadar güçlü ve köklü bir değişim rüzgarı karşısında nasıl etkilendiğimizi, hangi değerleri kazanıp yada kaybettiğimizi anlamaya çalışmak bizim temel arayışımız olmuştur.

Yabancılaşma kavramı Redhouse sözlüğünde "Alien" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Alien, "Yabancı uyruklu, yabancı özellikleri olan, yerleşmemiş, uyumamış, intibak etmemiş" anlamlarına gelmektedir.⁽³⁾

**Muhammet
ÇAKMAK**

F.Univ. İlahiyat Fak.
Din Psikolojisi
Araştırma Görevlisi

1 Jhon Naisbitt-Patricia Aburdene, **Megatrends** 2000, İstanbul, 1992, s: 11.

2 Rollo May - **Yaratma Cesareti**, İstanbul 1991, s.3.

3 Bkz. Redhouse, **Alien Mad.**, İstanbul, 1990.

Çağdaş psikoloji ve sosyolojide daha ziyade bireyin toplumda, diğer insanlara veya bizzat kendisine karşı aşırı yabancılaşma hissetmesi halini anlatmak için kullanılır.⁽⁵⁾

Günümüzde yabancılaşma, hemen hemen bütün batılı sosyal bilimcilerin üzerinde en fazla kafa yordukları bir kavramdır. Çünkü yabancılaşma kavramı, "insanı makineleştiren, metalaştıran ve sonunda köleleştiren rasyonalist ve teknolojik bir uygarlık biçimine karşı oluşan tepkinin bir simgesi haline gelmiştir."⁽⁶⁾ Bu bir anlamda batı uygarlığının ve teknolojisinin sebep olduğu sosyal bir olgudur.

Yabancılaşma üzerinde çağımızın birçok düşünürü çeşitli araştırmalar yaparak, konuyu çok farklı açılardan değerlendirmişlerdir.

Yabancılaşma kavramı ilk defa Hegel tarafından kullanılmıştır.⁽⁷⁾ Hegelin düşüncesinde yabancılaşma, daha çok felsefi ve metafizik bir anlam taşır.⁽⁸⁾ Hegeli yabancılaşma konusunu araştırmaya iten en önemli neden, "insanın birliğini" yeniden kazanması düşüncesidir. O, bütünlüğü sevgide bulur.⁽⁹⁾ Dolayısıyla Hegel felsefesinde sevgi, yabancılaşmanın alternatifi olarak sunulur. Hegel sevgiyi kişinin varlık nedeni olarak görür. Ona göre insan ancak kendini var olarak kabul edebiliyorsa sevebilir. Hegel nihâi olarak seven kişinin kendisini de terkederek sevdiği kişide kaybolmasını önerir.⁽¹⁰⁾ Hegele göre yabancılaşmadan kurtulabilmenin yolu, insanın kendini gerçekleştirme ve karşılıksız olarak başkasını sevebilmesidir.

Hegel'den sonra yabancılaşma problemini değerlendiren filozoflardan biri de Marx'tır. Marx'ın yabancılaşma konusundaki temel tezi Hegel'den ayrıdır. Çünkü Marx'a göre yabancılaşma Hegel'de olduğu gibi felsefi yada Metafizik bir süreç değil, sosyolojik bir süreçtir.¹¹ Marx'a göre insanlık tarihi, insan varlığının giderek gelişmesi, ama aynı zamanda giderek yabancılaşması anlamına gelmektedir.⁽¹²⁾ Marx,

4 Sezgin Kızılcık - Yaşar Erjem, **Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Konya, 1992, s. 451.

5 Sezgin Kızılcık, Yaşar Erjem, **a.g.e.**, s. 451.

6 Barlas Tolan, **Çağdaş Toplumun Bunalımı**, Ankara, 1981, s. 3.

7 Sezgin Kızılcık - Yaşar Erjem, **Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, s. 451.

8 Raymond Aron, **Sosyolojik düşüncenin Evreleri**, Ankara, 1989, s. 451.

9 Wilhelm Weischedel, **Felsefenin Arka Merdiveni**, İstanbul 1993, s. 128.

10 Wilhelm Weischedel, **a.g.e.**, s. 295.

11 Raymond Aron, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, s. 128.

12 Barlas Tolan, **Çağdaş Toplumun Bunalımı**, s. 142.

bütün yabancılaşmaların temelinde insanın zamanla kendi ürettiği yapı, kurum ve değerlerin egemenliğinin altına girmesinin yattığını söyler.⁽¹³⁾ Bu anlamda Marx, kapitalist ekonomi anlayışını en büyük yabancılaşma nedeni olarak kabul eder.⁽¹⁴⁾ Marx, kapitalist sisteme yönelik eleştirisinde iki önemli noktaya dikkat çeker, birincisi üretim araçlarının özel mülkiyeti, diğeri ise pazar anarşisidir.⁽¹⁵⁾ Marx, kapitalist sistemin dinamik iki unsuru olan, özel mülkiyet ve serbest piyasa ortamındaki rekabeti, yabancılaşmanın iki ana unsuru olarak kabul eder. Marx'ın bu değerlendirmelerinden ortaya çıkan tabloda, yabancılaşma, daha ziyade tarihi ve iktisadi bir kavram olarak önem kazanmaktadır.

Yabancılaşma konusundaki çalışmalarıyla tanınan çağdaş düşünürlerden biri de Herbert Marcuse'dir. Marcuse, özel olarak yabancılaşmanın ve genel olarak ileri derecede sanayileşmiş kapitalist toplumun sorunlarının aşılmasında işçi sınıfından çok toplumdaki marjinal kesimlere ağırlık verir. Ona göre işçi sınıfı ileri teknolojinin bütün etkinliğini yitirmiş gönüllü kölelerdir.⁽¹⁶⁾ Marcuse, örnek olarak Amerikan toplumunu incelemiş ve bu toplumda uygulanan ekonomik politikaların büyük bir endüstriyel gelişmeye neden olduğunu, bu durumun ise bireye toplumsal kontrol mekanizmaları karşısında belirli bir özgürlük sağladığını görmüştür.⁽¹⁷⁾ Fakat O, buna karşılık uygulanan ekonomik politikaların yaygın bir kitle haberleşme ağının gücü sayesinde insanları "tek boyutlu" hale getirdiğini ve istenilen şekilde kullandığını ifade etmiştir.⁽¹⁸⁾ Marcuse, bu teziyle ileri sanayi toplumlarındaki gelişmeye paralel olarak ortaya çıkan bir kitle kültüründen bahsetmektedir. Marcuse'nin anlayışında bu kültür daha çok iletişim ağını (basın-yayın-tv.) elinde bulunduran büyük şirketlerin yaydığı ve kontrol ettiği bir "kitle kültürü" dür. Marcuse, bu durumu "tek boyutlu insanın" ortaya çıkması olarak tanımlar.⁽¹⁹⁾

Yabancılaşma üzerinde önemli araştırmalar yapan düşünürlerden biri de C. Wright Mills'tir.⁽²⁰⁾

13 Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, s. 128.

14 Raymond Aron, *a.g.e.*, s. 128.

15 Raymond Aron, *a.g.e.*, s. 128.

16 Barlas Tolun, *Çağdaş Toplumun Bunalımı*, s. 160-161.

17 Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*, s. 1.

18 Herbert Marcuse, *a.g.e.*, s. 1.

19 Herbert Marcuse, *a.g.e.*, s. 1.

20 Barlas Tolun, *Çağdaş Toplumun Bunalımı*, s. 162.

Mills, daha çok hizmetler sektöründe çalışan, sayıları giderek artmasına rağmen oluşturdukları toplumsal gücün bilincinde olmayan ücretlilerin yabancılaşma koşulları üzerinde durmaktadır.⁽²¹⁾ Mills'inde örnek olay olarak incelediği toplum Amerikan toplumdur. O, "beyaz yakalılar" adlı çalışmasında, Amerikan toplumunu bir "kitle toplumu" olarak nitelendirir.⁽²²⁾ Mills' de Marcuse gibi Amerikada merkezileşme eğilimi gösteren haberleşme araçlarının kitle kültürünün oluşmasındaki önemine işaret eder. Mills bu anlamda Amerikada bir "kamu toplumundan" bahsetmenin güç olduğunu söyler.⁽²³⁾ Ona göre Amerikan toplumu siyasal ve toplumsal açıdan yabancılaşmış bireylerden oluşan bir kitle toplumdur.⁽²⁴⁾ Mills, Amerikan toplumdaki bu kişiler arası kopukluğun nedeni olarak ta "insanlar arasındaki birincil etkileşimin" (yüzyüze ilişkilerin) ortadan kalkmasını gösterir.⁽²⁵⁾ Günümüz Amerikan sosyologlarından Melvin Seeman ise yabancılaşmayı beş ayrı kategoride ortaya çıkan güçsüzlük, anlamsızlık kuralsızlık, soyutlanma ve kendi kendine yabancılaşma gibi yapılar olarak tanımlar.⁽²⁶⁾ Seeman'ın yabancılaşma formları daha ziyade toplum bireylerinin psikolojik dünyalarıyla yakından ilgilidir. Onun düşüncesinde yabancılaşma, "Toplumsal bir doyumsuzluğun" neden olduğu düzensiz bir yapıdır.

Seeman bu görüşü ile Marcuse'nin "tek boyutlu insan" yada Mills'in ifadesi ile "birincil ilişkilerini kaybetmiş kitle toplumunun" karşı karşıya kaldığı bir üst problemler dizisini çağırıştırır.

Yabancılaşma konusunda, islam dünyasında da çeşitli ilim ve fikir adamları farklı kavramlarla da olsa düşüncelerini açıklamışlardır. İslam dünyasında yabancılaşma, daha çok tasavvufi düşünce içerisinde gündeme gelmiştir.⁽²⁷⁾ Bu alanda önemli kişilerden biri olan Cüneyd-ı Bağdâdi'ye göre insanın Allah'tan ayrılması ve birçok engelin arkasına (dünya hayatına) düşmesi Onu yabancılaştırmıştır.⁽²⁸⁾ Büyük islam tasavvufu Mevlânâ' da insan nasıl yabancılaşmıştır? sorusuna

21 Barlas Tolan, *a.g.e.*, s. 162.

22 Barlas Tolan, *a.g.e.*, s. 163.

23 Barlas Tolan, *Çağdaş Toplumun Bunalımı*, s. 163.

24 Barlas Tolan, *a.g.e.*, s. 164.

25 Barlas Tolan, *a.g.e.*, s. 164.

26 Mahmut Tezcan, *Toplumsal ve Kültürel Değişme*, s. 205-206.

27 Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 83.

28 Yaşar Nuri Öztürk, *a.g.e.*, s. 87.

"Allah'tan ayırıldığı için" cevabını vermiştir.⁽²⁹⁾ Mevlânâ bunu mesnevinin hemen başlangıcında anlattığı ney kamışının hayliyle açıklar.⁽³⁰⁾ Mevlânâ'ya göre neyin feryadı aslında, dostundan (Allah'tan) ayrılan insanın hasretli iniltisidir. O, gerçek müslümanı, bir anlamda da, yabancılaşmalardan kurtulmuş insanı, içerisinde Allah nefesinin nağmelediği ney kamışına benzetir. İslam tasavvufu yabancılaşma problemini dünyada çözmeyi amaçlar. Bunun için de "Nefs-i emmare" denilen süfli tabiatımızdan kurtulmayı gerekli görür.⁽³¹⁾ Cüneyd-i Bağdadî bunu "Heykele bağlı hayattan kurtulmak" olarak tanımlar.⁽³²⁾

Bütün bu değerlendirmelerde sonra yabancılaşma problemine birde Kur'an ışığında bakmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

KUR'AN'DA YABANCILAŞMA

Yabancılaşma kavramı Kur'an da direkt olarak kullanılan bir kavram değildir. Fakat tasvir edilen bir çok olay ve tipte yabancılaşma olaylarını görmek mümkündür. Kur'an-ı Kerim, birçok ayetinde insanın her zaman karşı karşıya bulunduğu yabancılaşma hastılığına karşı uyarılarla doludur. Kur'anın genel anlamda yabancılaşmış insan tipine en uygun tasvirlerinden biri şu şekildedir : "İnsanların kimi de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inandık derler. Oysa inanmamışlardır. Allah'ı ve müminleri aldatmaya çalışırlar. Halbuki yalnız kendilerini aldatırlar da farkında olmazlar. Onların kalplerinde hastalık vardır. Allah'ta hastalıklarını arttırmıştır. Yalan söylemelerinden ötürü onlara acı bir azap vardır."⁽³³⁾ Bu ayetlerde oturmamış bir karakterin, iki yüzlülük gibi süfli bir ahlak anlayışının eleştirildiği görülmektedir. Kur'ana göre insanın, Allah'ı aldatmaya çalışması, aslında kendisini kandırmaktan öte bir anlam ifade etmez. İnsanın kendini altadması ise, bütünüyle hayata ve topluma karşı ne denli sorumsuz ve ahlaki olmayan bir tavır içerisinde olduğunu da ortaya koymaktadır.

Burada önemle sorulması gereken bir soru, insanın yabancılaşma eğilimi taşıyan bir fitrata (yaratılış doğasına) sahip olup olmadığı sorusudur. Bu noktada, Kur'anın bir çok ayetinde insanın fitrat özellik-

29 Yaşar Nuri Öztürk, a.g.e., s. 89.

30 Mevlânâ, *Mesnevi*, C. I, s. 1.

31 Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünette Göre Tasavvuf*, s. 93.

32 Yaşar Nuri Öztürk, a.g.e., s. 93.

33 *Kur'an*, 2/8-10.

lerine dikkat çekilmektedir. Özellikle O'nun nankör⁽³⁴⁾ cimri,⁽³⁵⁾ zalim ve cahil⁽³⁶⁾ hayvanlardan daha aşağı olma eğilimi,⁽³⁷⁾ gaflet⁽³⁸⁾ gibi özelliklere sahip olduğu ifade edilir.

Fakat Kur'an, insan için çizdiği bu olumsuz tabloyu, O'nun ma-kus talihi olarak sunmamaktadır. Aksine Onları aşılması gereken yada içerisine düşülmemesi gereken tehlikeli eğilimler olarak gösterir. Eğer bu özellikler insan için değişmez ve aşılmaz olarak ifade edilseydi, "İnsanın potansiyel bir kötü", "düzelmeye şansı olmayan günahkar" ko-numunda değerlendirilmesi kaçınılmaz olacaktı. Halbuki Kur'an, insan için söylediği bu olumsuz fitrat özellikleri yanısıra, Onun hakkında fevkalade yüksek düzeyli ve olumlu özelliklerden de bahsetmektedir. "Özellikle insanın en güzel şekilde yaratılan" bir varlık olduğuna dik-kat çekilir.⁽³⁹⁾ Yine insan yeryüzünde Allah'ın halifesi⁽⁴⁰⁾ ve kainattaki bütün varlığın hizmetine sunulduğu⁽⁴¹⁾ değerli bir varlıktır. Bu olumlu özelliklerle beraber düşünüldüğünde, Kur'ana göre insan, temelde ya-bancılaştırmış bir varlık değil, aksine yabancılaştırma problemini aşabile-cek zengin bir potansiyele sahip, yetkin bir varlıktır. Onun fitrat özel-likleri arasında sayılan bazı olumsuz değerler, sadece Onun hayatı bo-yunca duyarlı bir yaşantı içerisinde olmasına yönelik ilahi uyarılardır.

Kur'anın yabancılaştırmış bir tavır olarak ortaya koyduğu kavram-lardan biri de gurur ve kibir kavramıdır. "Andolsun Musa'ya kitabı verdik, arkasından peygamberler gönderdik. Meryemoğlu İsa'ya da açık deliller verdik ve Onu ruhu'l-Kudûs ile destekledik. Ne zaman ki peygamber size canınızın istemediği bir şeyi getiriyorsa büyüklük tas-lamadınız mı? Kimini yalanlıyor kimini de öldürüyordunuz"⁽⁴²⁾ İnsan-lık tarihine baktığımızda sürekli olarak iyiye ve güzele çağıran pey-gamberlerin kavimleri tarafından aşağılandığını, çoğunlukla hazmedi-lemediğini görürüz. İnsanın en olumsuz yanlarından biri olan, kendi kendini yeterli ve büyük görme eğilimi, çoğu zaman Onun hakikati ve doğru olanı yakalayabilmesinde engel teşkil etmiştir.

34 Kur'an, 100/6.

35 Kur'an, 5/137.

36 Kur'an, 3/72.

37 Kur'an, 7/179.

38 Kur'an, 103/1.

39 Kur'an, 95/4.

40 Kur'an, 2/30.

41 Kur'an, 67/15.

42 Kur'an, 3/87.

Yüce Allah büyüklük taslayıp kulluktan çekinenler için ahiret gününde hiçbir dost ve yardımcı bulamayacaklarını da söylemektedir.⁽⁴³⁾

Kur'an'da yabancılaşmış insan tiplerinden biri de ölçü ve tartıda hile yapanlarla ilgilidir. Kur'an bu konuda duyarsız olan insanlara şu şekilde seslenir. "Ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline, onlar insanlardan birşey ölçüp aldıkları zaman ölçüyü tam yaparlar, kendileri onlara bir şey ölçtükleri zaman eksik yaparlar. Onlar tekrar dirileceklerini sanmıyorlarmı?"⁽⁴⁴⁾

Kur'an burada, insanın en önemli toplumsal etkinliklerinden biri olan ticaret (ekonomi) anlayışına yeni bir düzen getirmektedir. Bu yeni anlayışta, insanın kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarının üzerine çıkarmaması, aynı zamanda "güvenilir insan" ve "ticaret ahlakı" gibi önemli uyarılar da bulunmaktadır. Kur'an, bu konuda bir adım daha atarak insanın, başkalarının mallarını haksız yere elde etmeye çalışan yönüne de parmak basmaktadır.⁽⁴⁵⁾ Bu ve benzeri ayetlerde ortaya çıkan yabancılaşmış tavarlar yukarıda da ifade ettiğimiz gibi "insanlığın kaderi" yada "mutlaka işlenmesi gereken davranışları" olarak algılanmamalıdır. Çünkü Kur'an-ı Kerim, insana yönelik bu eleştirilerini yaparken, ona rehberlik (uyarıcılık) yapma durumundadır.⁽⁴⁶⁾ Bu uyarıcı olma durumu Onun, insana ilişkin çok detaylı tahliller yapmasını gerekli kılmaktadır. İnsanın, kendisine rehberlik yapma iddiasında bulunan bir mesajda, yine kendisiyle ilgili olumlu yada olumsuz ifadelerle karşılaşması, geleceğini kurmasında ve kendini gerçekleştirmesinde müsbet etkiler yapacaktır.

Kur'anın bu uyarıları, insanının mutlaka yabancılaşacağına dair bir anlam taşımamalı, aksine her zaman yabancılaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceğine dair uyarılar olarak anlaşılmalıdır. Kur'an, bu boyutuyla insan için umutsuz bir dünya görüşü çizmez. Ona düşebileceği bütün olumsuz durumları hatırlatarak yardımcı olmaya çalışmakta ve hayatını güzelleştirme konusunda Onu desteklemektedir. Kur'anın yabancılaşmış insan tasvirlerinden biride Maun süresindedir. Yüce Allah bu sürede yabancılaşmış insanı değişik vasıflarıyla şu şekilde anla-

43 Kur'an, 5/173.

44 Kur'an, 83/1-3.

45 Kur'an, 2/188.

46 Kur'an, 2/2.

tır : "Dini yalanlayan adamı gördün mü? İşte O öksüzü iter kakar. Yoksulu doyurmaya önyak olmaz. Şu namaz kılanların vay haline ki onlar kıldıkları namazın değerini bilmezler. Onlar gösteriş için ibadet yaparlar. En ufak bir yardımı esirgerler."⁽⁴⁷⁾

Kur'an-ı Kerim, burada insanî bütünlüğün parçalanışını, adeta bir şiir diliyle ifade eder. Kur'anın nazarında insan, paylaşmayan, karşılıksız harcamayan ve merhametli olmayan bir yapıya büründüğü zaman ilahi mesajla bağlarını koparır. Çünkü O, hayata ve yaşadığı topluma karşı yabancılaşmıştır. Bu çerçevede Kur'anda yabancılaşma, insanın yaşadığı toplumdaki münasebetleriyle ilişkilendirilmektedir. Şu halde Kur'an, yabancılaşmadan kurtulabilmenin yolu olarak toplumsal insan olmayı gerekli görürken, bir taraftanda insani ilişkilerimizde, bencil ve tutkularımızın esiri olarak davranmamayı öğütlemektedir. Bu bir anlamda "egosantrik" (ben merkezli) bir dünya anlayışına karşı, paylaşmanın ve sorumluluk bilincinin önerilmesidir.

Kur'an yabancılaşma kavramının alternatifi olarak "kardeşlik"⁽⁴⁸⁾ kavramını gündeme getirir. İnsanın bütün farklılıkların ötesinde kendisi dışındaki insanları kardeşi olarak algılamaya davet edilmesi, O'nun sınırsız hoşgörü ve anlayış zenginliğine ulaşmasını amaçlar. Bu mesaj, bizim sadece insanlarla değil, tabiatla, hayvanlarla ve çevreyle de uyumlu bir ilişkiye girmemizin gerekliliğine işaret eder. Çünkü kardeşlik, koruma, anlayış, saygı, fedakarlık gibi yüksek düzeyli erdemlere sahip olmayı gerektirir. Bu çerçevede Kur'an'ın "yabancılaşmalardan kurtulmuş toplum" anlayışı içerisinde, bütün fertlerinin birbirlerine kardeşlik bağlarıyla bağlı olduğu ve herkesin birbirlerinin geleceğinden sorumluluk duyduğu bir anlayış yatmaktadır.

Bu noktada yabancılaşma olgusunun, hayatımızın hangi alanlarında etkin olduğunu görmeye çalışalım.

Yabancılaşma kavramının hayatımızda belirgin olarak ortaya çıktığı alanların başında din anlayışının geldiği söylenebilir. Bu sahadada gözlenen yabancılaşma olgusu, daha çok ibadetlerin amaç ve hedeflerine uygun yapılmamasından kaynaklanmaktadır.⁽⁴⁹⁾ Kur'anın bu konudaki en güzel örneklerinden biri namaz ibadeti ile ilgilidir. "Şu

47 Kur'an, 107/1-7.

48 Kur'an, 49/10.

49 Roger Garaudy, *İslam ve İnsanın Geleceği* İstanbul, 1990, s. 46.

namaz kılanların vay haline. Onlar kıldıkları namazın değerini bilmezler."⁽⁵⁰⁾ Maun suresindeki bu ayetler, namaz ibadetinin, insanda sorumluluk bilinci, toplumsal şuur ve karşılıksız fedakarlık gibi erdemlerin gerçekleşmesini sağlamaya yönelik amacına dikkatleri çeker. Bununla beraber namaz ibadeti, Kur'anın bir başka ayetinde ise "insanı hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyan"⁽⁵¹⁾ bir ibadet olarak tanımlanmaktadır. Şu halde yabancılaşma kavramının yerleşmemiş, intibak etmemiş, uymamış⁽⁵²⁾ anlamlarıyla konuya bakarsak, din anlayışımızın ne denli yabancılaştığı konusunda fikir edinmemiz daha kolay olacaktır.

Dini anlayıştan sonra yabancılaşma olgusunun gözlendiği alanlardan biri de kültür alanıdır.

Kültür, insanın yeryüzüne ayak basmasıyla başlayan dolayısıyla insan kader eski olan bir kavramdır. Bu anlamda kültür, insan tarafından meydana getirilmiş olan çevresini ifade etmektedir⁽⁵³⁾ Kültürel yabancılaşmanın hayatımızdaki etkisini anlamak için, sanatın her boyutundan tutun da mimari yapılara kadar, edebi ürünlerden, moda ve estetik anlayışına kadar bir dizi yaşamsal olgunun değişim çizgisine bakmak yeterli olacaktır. Bu konuda, müzik anlayışının, sanat müziğinden arabesk ve pop tarzına yönelimi, şehirleşme planlarında estetik unsurların ikinci plana itilmesi, gecekondulaşma olgusunu doğuran plansız imar anlayışı ve çevreyi koruma konusundaki duyarsızlıklar örnek olarak verilebilir.

Bunların dışında bizleri millet olarak ayakta tutan ve kültürün manevi cephesini oluşturan birçok yüksek düzeyli değer yargılarında da bir çözülme yaşanmaktadır. Kısaca örneklersek, bunlar, yardımlaşma, fedakarlık, büyüklere saygı, yaşlı ve muhtaçları koruma, konukseverlik, temizlik, doğruluk ve paylaşma duygusu gibi hususlardır. Bu hususlar ise toplum bilimcileri tarafından, toplumun temel doku taşları olarak değerlendirilmektedir.⁽⁵⁴⁾

Kültürel yabancılaşma, beraberinde kendine özgü bir dünya gö-

50 Kur'an, 107/4-5.

51 Kur'an, 29/45.

52 Bkz. Redhause-Alien Mad.

53 Eyüp Sanay, Genel Sosyoloji Dersleri, Ankara, 1992, bs. 167.

54 Eyüp Sana, a.g.e., s. 168.

rüşü oluşturmakta ve bu durumdan fazlasıyla etkilenen alanlardan biri de ekonomi kavramı olmaktadır. Yabancılaşmış bir kültür konteksi içerisinde, ekonomik hedefler, daha çok insanı odak almayan, sadece onun tüketim ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlayan mekanistik ve pozitivisit bir yaklaşımı içerir.⁽⁵⁵⁾ İnsanı ekonomik hayatın üretim yada tüketim süreçlerinden biri olarak kabul eden bu anlayış insanların ruh sağlığının bozulmasına ve onların düşüncelerinin sıradanlaşmasına neden olmaktadır.⁽⁵⁶⁾ Bu durum, beraberinde doyuma ulaşmayan bir iç yaşantının ortaya çıkmasını sağlayarak, çağdaş insanın sürekli tedirgin ve kaygılarla dolu tirajik görünümünü oluşturmaktadır.

2000'li yılların eşiğindeki dünyamızda silahlanmaya ve tüketim çılgınlığını körükleyen reklam giderlerinin, sağlık, eğitim ve doğal yaşama harcanan miktarlardan fazla olması,⁽⁵⁷⁾ insan emeğinin ve ürününün ne denli akıl dışı ve müsrif bir şekilde kullanıldığının açık işaretleridir. Tabiatıyla bu durum, yabancılaşmış bir ekonomik anlayışın yansıması olarak ortaya çıkmaktadır.

Buraya kadar yabancılaşma kavramının anlamı, tarihsel süreci, Kur'an ışığında değerlendirilmesi ve hayatımızın hangi alanlarında fonksiyonel olduğunu işaret etmeye çalıştık.

Bu değerlendirmelerden, yabancılaşma kavramıyla ilgili düşüncelerin geniş bir yelpazede ortaya çıktığını görmekteyiz. Yabancılaşma kavramı yeni kullanılan bir kavram olmasına rağmen, muhteva olarak, çeşitli kültürlerde ve uluslarda bu kavramı karşılayan farklı ifadelerle kullanılmıştır. Bu itibarla yabancılaşma insanın çok eskiden beri tanık olduğu bir kavramdır.

Burada bir kez daha ifade etmek gerekirse, yabancılaşma kavramının belirgin bir şekilde kullanılmasına neden olan olay, batı dünyasında meydana gelen sanayi devrimidir. Sanayileşme olgusu, batı insanının evlilik biçiminden aile yapısına, eğitiminden din anlayışına kadar uzanan çok geniş bir bölümünü etkilemiştir.⁽⁵⁸⁾ Bu etkileşim sırasında, kültürel, ekonomik siyasal ve dini anlayış formları farklılaşmış

55 Erich Fromm, **Umut Devrimi**, İstanbul, 1990, s. 44.

56 Erich Fromm, **a.g.e.**, s. 35.

57 Erich Fromm, **a.g.e.**, s. 34.

58 Rollo May, **Yaratma Cesareti**, İstanbul, 1991, s. 3.

ve hızla değişmiştir. Hayatın bu denli hızlı değişmesi karşısında insanların geleneksel yaşam ilişkileri fazla bir direnç göstermemiştir.⁽⁵⁹⁾ Bu anlamda yabancılaşma, insanın kendi ürettiği ve tasarladığı bir dünya karşısındaki umutsuzluğunu ve kaygılarını ifade eden bir kavramdır. Bu durum, Erich Fromm'un ifadesiyle "Daha çok şeye sahip olma, daha çok şey kazanma ve daha çok şey tüketme üçgeni ile sınırlanan insan hayatı için, yaşamın bütün şiirsel anlamını yitirmesidir."⁽⁶⁰⁾

59 Fritjof Capra, **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, İstanbul, 1992, s. 15.

60 Erich Fromm, **Umut Devrimi**, s. 44.

BİBLİYOGRAFYA

- NAİSBİTT, Jhon - ABURDENE, Patricia, **Megatrends 2000**, (Çev: Erdal GÜVEN), İstanbul, 1992.
- MAY, Rollo, **Yaratma Cesareti**, (Çev: Alper OYSAL), İstanbul, 1991.
- REDHOUSE, İstanbul, 1990.
- KIZILÇELİK, Sezgin - ERJEM, Yaşar, **Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Konya, 1992.
- TOLAN, Barlas, **Çağdaş Toplumun Bunalımı**, Ankara, 1981.
- ARON, Raymond, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, (Çev: Korkmaz ALEMDAR), Ankara, 1989.
- MARCUSE, Herbert, **Tek-Boyutlu İnsan**, İstanbul-1975.
- WEİSCHEDEL, Wilhelm, **Felsefenin Arka Merdiveni**, İstanbul, 1975.
- TEZCAN, Mahmut, **Toplumsal ve Kültürel Değişme**, Ankara, 1991.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf**, İstanbul, 1990.
- MEVLANA, **Mesnevi**, (Şark İslam Klasikleri), İstanbul, 1991, C.1, s.1.
- **KUR'AN-I KERİM**, Medine-i Müevvere, 1987.
- CAPRA, Fritjof, **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, (Çev: Mustafa ARMAĞAN), İstanbul, 1992.
- FROMM, Erich, **Umut Devrimi**, İstanbul, 1990.
- GARAUDY, Roger, **İslam ve İnsanlığın Geleceği**, İstanbul, 1990.
- SANAY, Eyüp., **Genel Sosyoloji Dersleri**, Ankara, 1992.